

VISUOMENĖS INICIATYVA KURIANT LIETUVOS UNIVERSITETĄ

Virginija Jurėnienė

Asistentė

Vilniaus universiteto

Kauno humanitarinio fakulteto

Filosofijos ir politologijos katedra

Tel. 20 26 27

Įvadas

Lietuvoje XIX a. viduryje, prasidėjus tautiniam išsivadavimo judėjimui, buvo keliamas aukštosios mokyklos atkūrimo klausimas. Iki Pirmojo pasaulinio karo buvo parengtas ne vienas projektas universitetui atkurti.

Įvairius universiteto steigimo projektus, rengtus Kauno ir Vilniaus bajorų seimeliuose, caro vyriausybės politinius interesus, susijusius su galimybe atkurti universitetą Šiaurės Vakarų krašte nuo XIX a. šeštojo dešimtmečio antrosios pusės iki Pirmojo pasaulinio karo, kai kurių politinių partijų pozicijas ir spaudos reakciją į sumanymus atkurti universitetą XX a. pradžioje monografijoje analizavo D. Staliūnas¹. E. Aleksandravičius savo straipsnyje aptarė universiteto kūrimo projektus, caro vyriausybės požiūrį į universiteto atkūrimo galimybę ir XX a. pradžios projektus². Vilniaus universi-

teto istorijos autoriai rašė apie įvairius mėginimus atkurti aukštąją mokyklą Vilniuje³.

XX a. pradžioje išryškėjo vienodas įvairių lietuvių politinių jėgų požiūris į aukštosios mokyklos steigimo problemą, buvo suformuota lietuviško universiteto idėja. Ją akcentavo ir Lietuvių suvažiavimas, vykęs 1905 m. lapkričio 22–23 d.⁴

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą universiteto klausimas buvo keliamas ir Rusijos Valstybės Dūmoje. Paskutinį kartą jis į Valstybės Dūmos dienotvarkę buvo įtrauktas 1914 m.⁵

1915 m., Vokietijai okupavus Lietuvą, lietuviai, žydai ir lenkai ėmė steigti kursus Vilniuje, tikėdamiesi, kad jie galės tapti aukštąja mokykla. 1916 m. okupacinė valdžia tokius kursus uždarė. 1916 m. Vilniuje lenkų profesinių sąjungų draugijos pastangomis buvo atidarytas A. Mickevičiaus liaudies universitetas. Tokias lenkų šviesuomenės pastangas galima vertinti kaip prielaidų Vilniaus universitetui atkurti rengimą⁶. Negausi Vilniaus lietuvių inteligentija vie-

¹ D. Staliūnas. Visuomenė be universiteto? (Aukštosios mokyklos atkūrimo problema Lietuvoje: XIX a. vidury–XX a. pradžia) // Lietuvos atgimimo istorijos studijos. Vilnius, 2000. T. 16 (toliau – D. Staliūnas. Visuomenė), p. 215.

² E. Aleksandravičius. Bandymai atkurti universitetą Lietuvoje 1832–1918 m. // XIX a. profiliai. Vilnius, 1993. P. 159.

³ Vilniaus universiteto istorija 1803–1940. Vilnius, 1977. T. 2, p. 225–319.

⁴ D. Staliūnas. Visuomenė, p. 130, 148.

⁵ Vilniaus universiteto istorija, p. 142.

⁶ V. B. Pšibilskis. Iš Lietuvos XX a. kultūros istorijos. Vilnius, 1997 (toliau – V. B. Pšibilskis. Iš Lietuvos...), p. 55.

šai nekėlė universiteto atkūrimo klausimo. Tuo metu apie Vilniaus universiteto atkūrimą prabilo Šveicarijos lietuviai, nes vokiečių valdžia jų veiklos negalėjo pažaboti. 1916 m. gegužės 30–birželio 4 d. buvo sušaukta pirmoji lietuvių konferencija Lozanoje. Joje buvo svarstoma politinė, ekonominė ir kultūrinė Lietuvos padėtis. Priimtoje rezoliucijoje lietuvių visuomenė buvo kviečiama be paliovos rūpintis universiteto steigimu Vilniuje. Informaciniam biurui konferencijos dalyviai pavedė parengti universiteto atkūrimo planą⁷.

1917 m. spalio 18–20 d. Stokholme vykusios antrosios lietuvių konferencijos rezoliucijoje Lietuvos Taryba buvo įpareigota nedelsdama imtis organizuoti universitetą Vilniuje ir ieškoti Europoje profesorių, galinčių jį atidarius pradėti dirbti. Šioje konferencijoje dalyvavo ir Lietuvos visuomenės atstovai: J. Alekna, M. Yčas, F. Bortkevičienė, S. Šilingas, J. Šliūpas ir J. Tumas-Vaižgantas⁸. 1917 m. lapkričio 2–10 d. Berne vykusioje lietuvių konferencijoje, aptariant valstybės atkūrimo problemas, buvo svarstytas ir švietimo klausimas. Universiteto atkūrimo problema sukėlė daug ginčų, mat Lietuvos atstovai atsakė jį svarstyti⁹. Vis dėlto priimtoje rezoliucijoje buvo numatyta, kad Lietuvos Taryba dar karo metu gautų iš vokiečių valdžios leidimą atgaivinti Vilniaus lietuvių universitetą.

Taip pat buvo numatyta, kad Taryba turi atgauti iš vokiečių valdžios buvusius universiteto rūmus su archyvu ir knygynu, kviesti profesorius ir dirbti kitus parengiamuosius darbus¹⁰.

1918 m. balandį Lietuvoje pirmąkart viešai iškeliamas siekis atkurti universitetą: „aukšto-

sios mokyklos steigimas mums, tampant nepriklausomais, yra neatidėliotinas ir pirmasis reikalas“¹¹. Lietuvos Taryba, atsižvelgdama į visuomenės poziciją ir palankią politinę situaciją, ėmė rūpintis Vilniaus universiteto atkūrimu. 1918 m. gegužę Lietuvos Tarybos delegacija pradėjo derybas su Ober Ost valdžia dėl universiteto atkūrimo Vilniuje¹². Prof. dr. M. Reinyso raše: „Tautai ir valstybei reikalingas universitetas <...> Dabar, Lietuvai virstant savistove, nepriklausoma valstybe, universiteto klausimas Vilniuje turi vėl kilti ir turi būti palankiai išrištas. <...> Universitetą įsteigti nėra lengvutis darbas, todėl reikia dabar pradėti tuo rūpintis.“¹³

Vokiečių valdžia neprieštaravo universiteto, turinčio tris fakultetus: Teisių, Istorijos, filologijos ir Teologijos atkūrimui. Lietuvos Valstybės Tarybos prezidiumas sudarė komisiją, kuri turėjo parengti universiteto statuto projektą, numatyti biudžetą, parūpinti lėšų¹⁴. 1918 m. liepos 11 d. spaudoje rašoma, kad „jau nutarta steigti aukštąją mokyklą – universitetą nuo šių metų rudens“¹⁵. 1918 m. vasaros pabaigoje vokiečių valdžia patvirtino universiteto veikimo planą ir biudžetą. Prie universiteto statuto rengimo prisidėjo ir Lietuvos šviesuomenė, kuri telkėsi apie lietuvių mokslo draugiją. 1918 m. draugijoje veikė atskira studentų sekcija¹⁶. 1918 m. spalio 2–4 d. lietuvių mokslo draugija sušaukė XII visuotinį susirinkimą. Jo dalyviams studentai pasiūlė svarbiausią dienos tvarkės klausimą – lietuvių universiteto atkūri-

¹¹ Mūsų aukštoji mokykla // Lietuvos aidas, 1918, balandžio 25.

¹² V. B. Pšibilskis // Iš Lietuvos..., p. 58.

¹³ M. Reinyso. Lietuvos mokytojų kelias // Lietuvos mokykla. 1918, Nr. 5–6, p. 104.

¹⁴ Lietuvos Valstybės Tarybos švietimo komisijos darbai // Lietuvos aidas, 1918, lapkričio 3.

¹⁵ Reikia švietimo planingumo // Lietuvos aidas, 1918, liepos 11.

¹⁶ Lietuvos Valstybės Tarybos švietimo komisijos darbai // Lietuvos aidas, 1918, lapkričio 3.

⁷ J. Purickis. Lietuvių veikimas Šveicarijoje Didžiojo karo metu // Pirmasis nepriklausomas Lietuvos dešimtmetis. Vilnius, 1990. P. 4.

⁸ Ten pat, p. 57.

⁹ V. B. Pšibilskis. Iš Lietuvos..., p. 56.

¹⁰ Ten pat, p. 41.

mą Vilniuje. Susirinkime vienbalsiai buvo nutarta „imtis darbo, nelaukiant kol už akių užbėgs“¹⁷. Taip pat buvo priimtas nutarimas steigti Vilniuje Aukštesniuosius kursus, kuriuose jaunuoliai galėtų rengtis stoti į universitetą¹⁸. Rengiant universiteto statutą, kilo nesutarimų dėl fakultetų. J. Vileišis rašė: „negalima kurti universiteto, kuris buvo prieš tris šimtus metų prie jėzuitų. Atkuriant valstybę, mums reikia žmonių, kurie visur galėtų dirbti. Tuo tarpu atkuriamas Teologijos fakultetas, o tai universitetui suteikia ypatingą statusą (varsą).“¹⁹ 1918 m. gruodžio 5 d. Lietuvos Valstybės Taryba patvirtino universiteto statutą ir numatė universitetą atidaryti 1919 m. sausio 1 d.

Bolševikams ir lenkams užėmus Vilnių ir Lietuvos vyriausybei persikėlus į Kauną, universiteto atkūrimo klausimas buvo atidėtas. Laikinioje sostinėje svarbiausias vyriausybės uždavinys buvo ne universiteto atkūrimas, o kova su užsienio interventais, valstybės pripažinimas *de jure*, administracinio aparato kūrimas. Tai buvo nevisišškai teisinga pozicija, nes 1919 m. rugsėjį japonai, kalbėdami apie Baltijos valstybių pripažinimą *de jure*, nurodė: „Estai ir latviai atitikę reikalavimams būti nepriklausomais, tuo tarpu Lietuvai stinga universiteto ir operos. Universitetas, opera statoma greita kariuomenės, valstybinio aparato sudarymo, ekonominių resursų.“²⁰ Taip mąstė ne tik Japonijos vyriausybės atstovai, bet ir Lietuvos švietimo žmonės: „tauta atsipalaidavusi nuo pančių ir tapusi nepriklausoma, nė valandėlės negali būti be aukštosios mokyklos“²¹.

¹⁷ Iš Lietuvos Mokslo draugijos XII visuotinio susirinkimo // Darbo balsas, 1918, spalio 10.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Valstybės Taryba. 11 posėdis // Lietuvos aidas, 1918, gruodžio 1.

²⁰ *Lad. Natkevičius*. Pas latvius ir pas mus. Universiteto klausimu. Mokykla ir gyvenimas. 1921, Nr. 10–11, p. 5.

²¹ Ten pat, p. 4.

Po valstybių įkūrimo Latvija ir Estija, būdamas panašioje politinėje, ekonominėje ir kultūrinėje padėtyje kaip ir Lietuva, kitaip sprendė aukštojo mokslo klausimą. K. Bielinis teigė: „Mažų valstybių būtį nulems jų kultūrinis išsivystymas, todėl turime atidžiai sekti savo artimiausių kaimynų žingsnius toje srityje.“²² Estija, paskelbusi nepriklausomybę 1918 m. vasario 24 d., ėmė reorganizuoti tebeveikiantį Tartu universitetą. Latvija nacionalinį universitetą įkūrė 1919 m. rugsėjo 28 d. Rygos politechnikos instituto bazėje. Šios valstybės valdžia universiteto darbo nenutraukė ir kovų su bermonitininkais laikotarpiu, tik mėnesiui sustabdė. Atnaujinus darbą, paskaitos buvo skaitomos nuo pietų iki vėlaus vakaro, kad studentai galėtų „eiti tarnystę“²³.

Tuo tarpu Lietuvoje dar 1921 m. aukštojo mokslo projektas vis dar buvo svarstomas Švietimo ministerijoje ir Steigiamajame seime, todėl spaudoje pasirodė kreipimasis į visuomenę, kuriame teigiama: „Gerai susitvarkiusi valstybė pati turėtų paimti į savo rankas jaunimo švietimą <...> Bet Lietuvos Respublikai iki tokio susitvarkymo gana toli. Valstybė dar ilgai nesugebės to reikalo tinkamai atlikti ir todėl jo imtis privalo pati visuomenė. Imtis bent tiek, kad skaudžiausi jaunuomenės reikalavimai būtų patenkinti“²⁴.

Mokslinių darbų, nagrinėjančių visuomenės iniciatyvą kurti Lietuvos aukštąją mokyklą nėra. Tarpukario Lietuvoje paskelbti keli Lietuvos universitetui skirti darbai. Tačiau visuomenės iniciatyva trumpai aptariama tik dviejuose. B. Žygelis išskyrė du Lietuvos universiteto įkūrimo Kaune aspektus: universiteto kū-

²² *K. Bielinis*. Estų mokytojai // Mokykla ir gyvenimas. 1921, Nr. 5, p. 19.

²³ *Lad. Natkevičius*. Pas latvius ir pas mus. Universiteto klausimu. Mokykla ir gyvenimas. 1921, Nr. 10–11, p. 5.

²⁴ Į Lietuvos visuomenę // Socialdemokratas, 1921, vasario 17.

rimą ir universiteto statuto priėmimą. Autorius pažymėjo, kad daug sunkesnis buvo antrasis etapas, kur atsiskleidė skirtingos politinių partijų pozicijos kuriamo universiteto atžvilgiu, nors visuomenė aktyviau dalyvavo pirmajame etape²⁵. Knygoje „Lietuvos universitetas“ aptariamas Aukštųjų kursų steigimas Kaune ir nurodoma, kad jie įsteigti tik visuomenės iniciatyva²⁶. Sovietinėje istoriografijoje Lietuvos universiteto veikla nagrinėjama Vilniaus universitetui skirtuose darbuose²⁷. Atkūrus nepriklausomą Lietuvą ir Vytauto Didžiojo universitetą, buvo paskelbta straipsnių apie Lietuvos universiteto kūrimą Kaune. Visuomenės veiklą labai glaustai nagrinėjo E. Aleksandravičius. Autorius teigia, kad „vilniečių intelektualų atsporas organizacija – Lietuvių mokslo draugija, J. Basanavičiaus vadovaujama, liko veikti Vilniuje, bet, žinoma, absoliuti dauguma intelektualųjų pajėgų buvo priversta kartu su vyriausybe persikelti į Kauną“²⁸. V. Jogėlos straipsnyje atsispindi Lietuvos kunigų veikla propaguojant katalikiško universiteto steigimo idėją²⁹. L. Gylienė, analizuodama Lietuvos universiteto statuto svarstymus Steigiamajame seime, atskleidė politinių partijų nesutarimus³⁰.

²⁵ B. Žygelis. Lietuvos universiteto kūrimas Kaune ir kova dėl autonomijos. Kaunas, 1924 (toliau – B. Žygelis. Lietuvos...), p. 1–4.

²⁶ Lietuvos universitetas. Kaunas, 1923. P. 3–18.

²⁷ Vilniaus universiteto istorija. Vilnius, 1977. T. 2, p. 225–320. Vilniaus universiteto sukaktis 1579–1898 // Mokslinės konf., skirtos VU 410 metų sukakčiai pažymėti, medžiaga. Vilnius, 1989. P. 74. Vilniaus universiteto istorija 1579–1994. Vilnius, 1994. P. 341. Vilniaus universitetas 1579–1999. Vilnius, 1999. P. 39–43.

²⁸ E. Aleksandravičius. Lietuvos universiteto istorinės tradicijos dalybų metais 1922–1997 // Mokslinės konferencijos *Universitetas ir valstybė* pranešimų medžiaga. Kaunas, 1997. P. 12–25.

²⁹ V. Jogėla. Teologijos-filosofijos fakulteto įkūrimo svarstymas // Vytauto Didžiojo universitetui ir Lietuvos katalikų mokslo akademijai 70. Kaunas, 1993. P. 133–140.

³⁰ L. Gylienė. Vytauto Didžiojo universiteto dviejų dešimtmečių veiklos apžvalga // Vytauto Didžiojo universitetui ir Lietuvos katalikų mokslo akademijai 70. Kaunas, 1993. P. 21–31.

Šiame straipsnyje panaudota archyvinė medžiaga iš Lietuvos valstybės archyvo (LVA) vyriausybės ir visuomeninių organizacijų fondų (923, 1078), Lietuvos mokslų akademijos (MA) Rankraščių skyriaus universiteto fondo (f. 267) ir Kauno apskrities viešosios bibliotekos Rankraščių skyriuje esančio Steigiamojo seimo stenogramų (SSD), taip pat straipsnių tuometinėje spaudoje, kuriuose atsispindi visuomenės nuomonė dėl aukštosios mokyklos ir universiteto kūrimo.

Straipsnio tikslai – paanalizuoti, kaip keitėsi visuomenės iniciatyva kuriant Lietuvos universitetą Kaune 1919–1922 m., parodyti, kiek visuomenė ir visuomeninės organizacijos veikė Lietuvos Valstybės Tarybos, Steigiamojo seimo sprendimus.

I. Visuomenės iniciatyva įkuriant Aukštuosius kursus Kaune

Visuomenės iniciatyvą įkuriant aukštąją mokyklą galima skirstyti į 2 etapus: 1) 1919 m. rudenį–1920 m. pradžią; 2) 1920 m. rudenį–1922 m. vasario 16 d. Pirmajame etape Kaune buvo atidaryti Aukštieji kursai, antrajame – Lietuvos universitetas.

1919 m. vasarą ministras pirmininkas M. Sleževičius, kreipdamasis į Lietuvos piliečius, nurodė svarbiausius valstybės uždavinius: užgydyti per karą kraštui padarytas žaizdas, sutvarkyti valstybę teisėtumo ir teisingumo pagrindais sekant kultūrinių valstybių pavyzdžiu. Visam tam, anot M. Sleževičiaus, „reikalinga didžiausia visuomenės parama“³¹. 1919 m. rugsėjį Kauno komercinės mokyklos direktorius matematikas Z. Žemaitis iš naujo iškelė jau seniai subrendusią, bet iki šiol nerealizuotą idėją – įkurti aukštąją mokyklą. Jis kreipėsi į švietimo ministrą J. Tūbelį su memorandumu, de-

³¹ Ministro pirmininko kreipimasis // Laikinosios vyriausybės žinios. 1919, liepos 26.

talai pagrįsdamas būtinumą nedelsiant kurti universitetą ir pateikdamas kūrimo bei veikimo planą. J. Tūbelio pozicija buvo vienareikšmė – Lietuvai pirmiausia reikia ne inteligentų, o „gerų gaspadorių“³². Tada Z. Žemaitis kreipėsi į prezidentą A. Smetoną, tačiau ir šis nepritarė jo planui³³. Vyriausybė nematė būtinumo įkurti Kaune valstybinę aukštąją mokyklą, todėl liko tik visuomeniniai pagrindais kuriamos mokyklos variantas.

Norėdamas išsiaiškinti visuomenės poziciją, Z. Žemaitis spaudoje 1919 m. spalio 6 ir 7 d. paskelbė pranešimą apie sumanymą steigti universitetinius kursus. Per tris dienas atsiliepė daugiau kaip 300 jaunuolių, norėjusių studijuoti aukštųjų mokslų kursuose Kaune gamtos ir matematikos, medicinos ir technikos mokslus³⁴.

Z. Žemaitis kartu su inteligentijos atstovais, remdamasis gautais duomenimis, nutarė kurti Kaune privačią aukštąją mokyklą. 1919 m. spalio 8 d. jie sukvietė visuomenės atstovų ir inteligentijos susirinkimą, kuriame norėjo išsiaiškinti visuomenės poziciją dėl būsimos aukštosios mokyklos. Ten iniciatoriai sulaukė ne tik aktyvaus pritarimo, bet ir sudarė Aukštųjų kursų steigimo vykdomąją komisiją. Joje dirbo aktyviausi šviesuomenės atstovai: A. Janulaitis, Z. Žemaitis, E. Volteris, J. Vabalas-Gudaitis, J. Alekna, T. Ivanauskas ir K. Vasiliauskas. Komisija turėjo parengti Aukštųjų kursų projektą, įkurti visuomeninę organizaciją – Aukštųjų mokslų draugiją. Pastaroji turėjo įsteigti ir remti Aukštuosius kursus, gauti iš Švietimo ministerijos jų įstatų patvirtinimą, rūpintis patalpomis³⁵.

Draugijos parengti Aukštųjų kursų įstatai Švietimo ministerijoje buvo patvirtinti 1919 m. gruodžio 27 d. Įstatuose rašoma, kad Aukštie-

ji kursai yra mokymo ir mokslo įstaiga: ji atlieka mokslo tyrimus ir suteikia jaunimui įvairių specialybių aukštojo mokslo žinias. Kursuose numatyti Humanitarinių mokslų, Teisės, Matematikos-fizikos, Gamtos, Medicinos ir Technikos skyriai³⁶. Kursai darbą pradėjo 1920 m. sausio 27 d. Aukštųjų mokslų draugija rūpinosi ir lėšomis Aukštųjų kursų kabinetams, laboratorijoms įrengti, dėstytojų stažuotėms užsienyje. Ji surengė loteriją, kurios pelnas buvo skirtas Aukštųjų kursų reikalams³⁷. Dalį lėšų šiems kursams paaukojo Lietuvos visuomenė, tačiau pagrindiniai rėmėjai buvo Amerikos lietuviai. Lietuvos vyriausybė po atidarymo taip pat juos rėmė³⁸. Tačiau mokymo priemonėms trūko lėšų, todėl Matematikos-fizikos, Gamtos, Technikos skyriai veikė nepatenkinamai, nes mažai buvo vykdoma tyrimų, praktinių darbų³⁹. Aukštųjų kursų Medicinos skyrių padėjo organizuoti Kauno medicinos draugija, kuri buvo įkurta 1919 m. gegužės 2 d. Ji 1919 m. spalio 6 d. suorganizavo Kaune gydytojų kursus, kur studijas galėjo baigti grįžę į Lietuvą studentai medikai. Šie kursai vėliau buvo sujungti su Aukštųjų kursų Medicinos skyriumi⁴⁰. Dauguma kursų klausytojų buvo valdininkai ar dirbantys žmonės, kurie paskaitas galėjo lankyti tik vakarais, todėl tokios studijos nebuvo efektyvios⁴¹.

Prof. A. Voldemaras, kalbėdamas Aukštųjų kursų atidaryme, teigė, kad „Tai dar ne aukštoji mokykla, o tik pradžia jai“⁴².

³⁶ Aukštųjų kursų įstatymai // Švietimo darbas, 1920, Nr. 2, p. 11–12.

³⁷ Aukštųjų kursų loterijos taisyklės // Laikinosios vyriausybės žinios, 1920, balandžio 20.

³⁸ Lietuvos universitetas, p. 6.

³⁹ Kokio universiteto mums reikia // Socialdemokratas, 1921, rugsėjo 15.

⁴⁰ J. Meškauskas. Lietuvos medicinos istorija. Čikaga, 1987. P. 54.

⁴¹ Kokio universiteto mums reikia // Socialdemokratas, 1921, rugsėjo 15.

⁴² Aukštųjų Kursų atidarymas // Lietuva, 1920, sausio 30.

³² Vilniaus universiteto istorija, p. 225.

³³ Ten pat.

³⁴ Lietuvos universitetas, p. 6.

³⁵ Ten pat.

II. [vairūs visuomenės ir visuomeninių organizacijų siekiai ir iniciatyva kuriant Lietuvos universitetą (1920 m. rudenio–1922 m. vasaris)]

Antrajame etape visuomenė ir jai atstovaujanti organizacijos kėlė universiteto įkūrimo klausimą ir siekė, kad universitetas būtų pasaulietinis.

Aukštieji kursai buvo tik laikina išeitis iš sunaiktos tuometinės padėties. 1920 m. rudenį šių kursų dėstytojai, suprasdami, kad be nuolatinės vyriausybės paramos negalės plėtoti jų darbo, siūlė vyriausybei kuo greičiau atidaryti universitetą. Švietimo ministerija pasiūlė parengti Lietuvos universiteto statutą. Šiai ministerijai pritarus buvo sudaryta komisija iš Aukštųjų kursų dėstytojų: A. Voldemaro, E. Volterio, K. Būgos, A. Janulaičio, V. Krėvės-Mickevičiaus⁴³. Parengtame komisijos projekte buvo siūloma steigti tuo pačius fakultetus, kurie buvo Aukštųjų kursų skyriai: Humanitarinių mokslų, Teisės, Matematikos-fizikos, Biologijos, Medicinos ir Technikos.

Švietimo ministerija Lietuvos universiteto statutą pradėjo svarstyti tik 1921 m. pradžioje, kai visuomenė ėmė domėtis universiteto kūrimu ir spausti vyriausybę bei Steigiamąjį seimą.

1921 m. kovo 30 d. Kaune įvykusiame pirmajame mokytojų kongrese, svarstant švietimo skyrių Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kilo diskusija, ar reikia šiame dokumente kalbėti apie universitetą, „juk jokia visuomenė, jokia tauta negali būti be universiteto“. Kongresas pritarė, kad Konstitucijos 16 punkte būtų įrašyta: Aukštoji mokslo ir mokymo įstaiga Lietuvos Respublikoje yra universitetas⁴⁴. Mokyto-

jai, būdami viena iš aktyviausių visuomenės jėgų, tikėjo, kad universitetas bus greitai įkurtas.

Steigiamajame seime 1921 m. pradžioje socialdemokratas V. Čepinskis teigė, „jog Lietuvoje nėra nieko padaryta, kad jaunimas galėtų tęsti mokslą toliau. Nėra aukštosios mokyklos, todėl po kelių metų Lietuvoje nebus išsismokslinusių inteligentų. Valstybė be inteligentų negali būti“⁴⁵. Jis nurodė, kad viena iš priežasčių, kodėl taip ilgai neatidaromas universitetas, yra neefektyvus Švietimo ministerijos darbas⁴⁶.

Švietimo ministras K. Bizauskas, atsakydamas į kritiką, Steigiamajame seime paaiškino, kad universiteto statutą svarstomas Švietimo ministerijoje⁴⁷. Ši 1921 m. gegužės 3 d. universiteto statuto projektą įteikė Ministrų kabinetui.

Aukštųjų kursų klausytojai spaudoje išreiškė susirūpinimą ir apgailėstą, kodėl Švietimo komisija spaudoje neskelbė išvadų, nors „teko girdėti, kad Steigiamąjį seimą Švietimo komisija svarstė valdiško universiteto reikalą <...> Reikia tikėtis, kad Steigiamasis seimas ir vyriausybė labiau susirūpins universiteto steigimu.“⁴⁸ Visuomenė ne tik domėjosi universiteto klausimo svarstymu, bet ir aktyviai reiškė savo poziciją spaudoje. Į universiteto kūrimo svarstymus įsitraukė Aukštųjų kursų klausytojai ir studentai, mokslus pradėję dar iki Aukštųjų kursų atidarymo, bet negalėję toliau tęsti. Aktyviai pasisakė kariai, nes dalis studentų tarnavo Lietuvos kariuomenėje ir nežinojo, kada galės baigti studijas. Jie spaudoje teigė, kad „esant savam universitetui valstybė galėtų laikytis tendencijos, kad tūli galėtų būti paleisti iš kariuomenės mokslui baigti arba perkelti į Kau-

⁴⁵ SSD. Posėdis 63, 1921, vasario 15, p. 646.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Ten pat.

⁴⁸ Lietuvos universiteto reikalai // Laisvė, 1921, gegužės 14.

⁴³ Koksai universitetas mums reikalingas // Socialdemokratas, 1921, rugsėjo 2.

⁴⁴ Mokyklos skyrius Lietuvos Respublikos Konstitucijoje // Mokykla ir gyvenimas. 1921, Nr. 6–7, p. 31.

ne esančias dalis, kaip darė latviai, kad visiškai nesusendintų savo studentų.“⁴⁹

1921 m. vyriausybė Steigiamajam seimui ir visuomenei aiškino, kad universiteto negalima atidaryti, nes nėra lėšų. Universiteto kūrimo lėšos buvo numatytos 1920 m. pabaigoje 1921 m. biudžeto projekte. Švietimo ministerija siūlė universitetui skirti 6 373 200 auksinių rublių⁵⁰.

1921 m. vasario mėn. švietimo ministras K. Bizauskas Steigiamajame seime aiškino: „kad universitetui reikalinga suma buvo Ministerijos įrašyta į ekstraordinarinio biudžeto dalį. Biudžeto patikrinimo komisija prie Finansų ministerijos tą ekstraordinarinį kreditą išbraukė ir todėl, sustojo patsai statuto įnešimo klausimas“⁵¹. Studentai manė, kad ekonominė krašto padėtis gera, todėl valstybės biudžetas ras universitetui pinigų⁵². Kita priežastis, trukdžiusi greičiau kurti universitetą, buvo patalpos. Kaunui tapus nepriklausomos Lietuvos sostine, nebuvo aukštesnių kaip dviejų aukštų namų, stigo patalpų net valstybinėms įstaigoms⁵³.

Aukštųjų kursų klausytojai pradėjo reikalauti, kad vyriausybė universitetą atidarytų 1921 m. rudenį. 1921 m. gegužės 10 d. vyko Aukštųjų kursų klausytojų susirinkimas. Jo dalyviai nutarė prašyti vyriausybės atidaryti universitetą rudenį, neatsižvelgiant į jokias politines aplinkybes. Nutarime nurodomos skubėjimo priežastys: 1. Aukštieji kursai nepatenkina ir negali patenkinti studentų ir abiturientų, nes neturi lėšų mokslo tobulinimui. 2. Aukštieji kursai neturi universiteto statuso ir jų klausytojai yra mobilizuojami. Užsienyje studijuojantys nuo mobilizacijos atleisti. 3. Švietimo ministerijos ski-

riamos stipendijos negali patenkinti nei dešimtadalio norinčių tęsti mokslą toliau. 4. Per pasakutinius 5–6 metus susidarė keli tūkstančiai studentų ir abiturientų, kuriems karas sutrukdė ir tebetrukdė mokytis⁵⁴. Studentai kvietė savo kolegas pasisakyti spaudoje – „svarbu išgirsti ir kitų studentų nuomonę spaudoje“⁵⁵. 1921 m. gegužės viduryje studentai rašė: „būtina skubiai steigti valdišką universitetą laikinai Kaune, kol bus išlaisvintas Vilnius <...> Tauta ir valstybė negali gyvuoti be universiteto, jei vienas iš uždavinių yra neatsilikti nuo kitų kultūrinių Europos valstybių (Lietuvai dar teks prisivyti)“⁵⁶.

1921 m. gegužės pabaigoje katalikiškoje spaudoje klerikalai teigė, jog jie neabejoja, kad vyriausybė, kai galės, pirmiausia steigs ir išlaikys universitetą, turintį Teologijos bei filosofijos fakultetą. Klerikalai sudarė komitetą, kurio tikslas buvo įsteigti Filosofijos-teologijos fakultetą. Komitetas kreipėsi į Lietuvos katalikus, kviesdamas dosniai aukoti pinigines aukas kuriamam Teologijos-filosofijos fakultetui⁵⁷.

Studentai ne tik prašė vyriausybės rudenį atidaryti universitetą, bet ir teikė siūlymus, kaip paspartinti jo įsteigimą. Kariai pasiūlė įkurti fondą ir rinkti lėšas universiteto patalpoms įsigyti. „Sako, kad mes neturim rūmų, kur būtų galima įkurti aukštąją mokyklą – universitetą. O įgyti tinkamą universitetui vietą ne taip jau sunku. Jei vyriausybė pasiūlytų visiems Lietuvos piliečiams įmokėti tam reikalui po keletą rublių <...> žiūrint išgales ir norus“⁵⁸. Kiti visuomenės atstovai siūlė Aukštųjų kursų skyrius paversti universiteto fakultetais⁵⁹.

⁴⁹ *Lad. Natkevičius*. Pas latvius ir pas mus. Universiteto klausimu // Mokykla ir gyvenimas. 1921, Nr. 10–11, p. 6.

⁵⁰ Aukštoji mokykla // Švietimo darbas. Nr. 12, p. 80.

⁵¹ SSD. Posėdis 63, 1921, vasario 15, p. 647.

⁵² Universiteto klausimu // *Laisvė*, 1921, gegužės 18.

⁵³ Lietuvos universitetas 1579–1803–1922. Chicago, p. 148.

⁵⁴ Lietuvos universiteto reikalu // *Laisvė*, 1921, gegužės 14.

⁵⁵ Ten pat.

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ Lietuvos katalikai // *Laisvė*, 1921, gegužės 24.

⁵⁸ Kareiviai į visuomenę universiteto reikalu // *Lietuva*, 1921, liepos 9.

⁵⁹ Universiteto klausimu // Mokykla ir gyvenimas. 1921, Nr. 10–11, p. 6.

Vyriausybė, atsižvelgdama į tokią visuomenės iniciatyvą, 1921 m. birželio 23 d. posėdyje nutarė pastatą Donelaičio g. Nr. 34, išsikėlus karo ligoninei, paskirti universitetui. Nutarime pažymima, kad pastatas buvo statytas komercijos mokyklai, todėl tikslinga jį perduoti Švietimo ministerijos žinion, universitetu reikmėms⁶⁰.

Visuomenės paramos tikėjosi ne tik Aukštųjų kursų klausytojai, bet ir kunigai. Ir vieni, ir kiti spaudoje stengėsi įrodyti pasaulietinio ar katalikiško universiteto panašumus Lietuvos valstybei ir visuomenei. 1921 m. liepos pabaigoje klerikalinėje spaudoje buvo teigiama, kad aukštosios mokyklos svarbą seniai suprato visa Lietuvos visuomenė, tačiau konkrečių veiksmų ėmėsi katalikų inteligentų būrelis, kurio pagrindinis tikslas buvo įsteigti labai reikalingą Lietuvai katalikišką Teologijos-filosofijos fakultetą. Taip pat akcentuojama, kad šiam darbui labai svarbi visuomenės pagalba⁶¹. 1921 m. rugpjūtį spaudoje prasidėjo diskusija, kokio universiteto Lietuvai reikia: klerikalinio ar pasaulietinio. Kunigai aktyviai agitavo už katalikiško universiteto būtinumą: „Lietuvai reikia katalikiško universiteto. <...> Juk negalimas kultūringame pasaulyje daiktas, kad 2 milijonai lietuvių katalikų neturėtų savo universiteto, savo mokslo šventyklos.“⁶² 1921 m. rugpjūčio 26 d. oficioze nurodomas būtinumas kuo greičiau turėti pasaulietinį universitetą⁶³. Ministrų kabinetas rugpjūčio 30 d. pateikė universiteto statutą Steigiamajam seimui. Klerikalai nesutiko su parengtu universiteto statutu tvirtindami, kad universitetas turi būti visos Lietuvos visuomenės. Rengėjai į tai neatsižvelgė ir išbrau-

kė Teologijos fakultetą. Vadinasi, partijos reikalai buvo aukščiau visuomenės⁶⁴. Atsakydami į klerikalų teiginius, pasaulietinio universiteto šalininkai oficioze teigė, kad partiškumas negali pakeisti valstybiškai mąstančių žmonių įsitikinimų ir todėl pirmiausia reikia pasižiūrėti į jau padarytą darbą: 1918 m. gruodžio 5 d. Lietuvos Tarybos priimtą universiteto statutą, Aukštųjų kursų parengtą, Švietimo ministerijos pertaisytą ir pateiktą Ministrų kabinetui universiteto statutą ir Ministrų kabineto įteiktą Steigiamajam seimui universiteto statutą⁶⁵. Už pasaulietinio universiteto kūrimą su visais buvusiais Aukštųjų kursų fakultetais aktyviai agitavo ir kairiųjų socialdemokratų spauda. Socialdemokratų frakcijos pasitarime buvo numatyta šiam reikalui panaudoti visas legalias priemones ir visą energiją⁶⁶.

Norėdami užbaigti spaudoje kilusią diskusiją, pasaulietinio universiteto šalininkai apibendrino: „kadangi gerą universitetą pajėgsime įkurti viena, todėl ar tai konfesinių ar tautinių universitetų projektai, būdami ir labai girtini principu, negali būti realūs nei naudingi. <...> Lietuvos universitete turės tilpti visų tautybių ir visų tikybų piliečiai.“⁶⁷

Vyriausybė, sekdamą spaudoje ir Steigiamajame seime vykstančias diskusijas, straipsnyje „Universiteto reikalu“ priminė savo poziciją, kad tik „vienas universitetas visai Lietuvai, nes daugiau nėra lėšų“⁶⁸. Pasaulietinio universiteto šalininkai nurodė, kad vyriausybė turi organizuoti studentams valstybinį paskolos fondą ir drausti gyvybę. Tokio fondo steigimo projek-

⁶⁰ LVA. F. 923, ap. 1, b. 262, l. 216.

⁶¹ Amerikos lietuviai katalikai ir katalikiškas universitetas // *Laisvė*, 1921, liepos 27.

⁶² Lietuvos katalikų universitetas // *Laisvė*, 1921, rugpjūčio 11.

⁶³ Švietimo klausimu // *Lietuva*, 1921, rugpjūčio 26.

⁶⁴ Lietuvos katalikų universiteto reikalu // *Laisvė*, 1921, rugpjūčio 19.

⁶⁵ Lietuvos universiteto reikalu // *Lietuva*, 1921, rugsėjo 8.

⁶⁶ Iš S.-D. Frakcijos. Socialdemokratas, 1921, spalio 6.

⁶⁷ Lietuvos universiteto reikalu // *Lietuva*, 1921, rugsėjo 8.

⁶⁸ Ten pat, rugsėjo 14.

tas buvo parengtas dar 1918 m. Lietuvos Tarbybos⁶⁹. Tačiau klerikalai teigė, kad katalikiškas universitetas valstybei kainuotų mažiau, nes jį nuolat remtų Lietuvos ir Amerikos katalikai⁷⁰.

1921 m. rugsėjo viduryje studentai kariai straipsnyje ne tik nurodė universiteto svarbą Lietuvai, bet ir savo norą siekti mokslo bei su tuo susijusius sunkumus: „jeigu dabar neduosim galimybės baigti jaunuomenei mokslus, po kelių metų ji bus dingusi ir vietoj rimtų darbininkų turėsime tik raštininkėlių. Nieko nelaukiant visą dėmesį nukreipti į Aukštąją mokyklą ir to, ko nepasieksim kalaviju, pasieksim mokslo ir kultūros keliu“⁷¹.

1921 m. rugsėjo 17 d. Aukštųjų kursų klausytojai ir abiturientai sukvietė susirinkimą, kuriame dalyvavo 321 asmuo. Susirinkimas nutarė reikalauti iš Steigiamojo seimo ir vyriausybės, kad būtų įkurtas valstybinis universitetas, turintis autonomiją, ir visus prie Aukštųjų kursų veikusius fakultetus. Susirinkimo nutarime buvo nurodoma, kad vyriausybė turi duoti galimybę kariams demobilizuotis ar kitu būdu baigti mokslus, tai pat valdininkams taikyti palengvinimus. „Jei vyriausybė neras lėšų universitetui, jai bus didžiausia gėda.“⁷² Klerikalai, atsakydami į studentų rezoliuciją, spaudoje nurodė: „studentai sudarė gana smarkią rezoliuciją ir liepia jų klausyti <...> Visi rūpinamės, kad universitetas būtų įkurtas jau šiemet.“⁷³

Dar 1921 m. rugpjūčio 31 d. Steigiamojo seimo Švietimo komisija kreipėsi į Švietimo ministeriją reikalaudama, kad ji išaiškintų santy-

kius tarp Aukštųjų kursų, studentų ir būsimo universiteto⁷⁴.

1921 m. rudenį visuomenės valią jau reiškė ir įvairios profesinės, ir visuomeninės organizacijos. Patį aktyviausia buvo mokytojų profesinė sąjunga, kuri 1921 m. pradžioje turėjo 1000 narių⁷⁵. Mažai įtakos visuomenei darė ir diskusijose dėl universiteto statuto nedalyvavo Lietuvos katalikų mokytojų sąjunga, nors 1921 m. turėjo 310 narių⁷⁶.

1921 m. spalio 5 d. visuomenės organizacijų atstovų susirinkime, svarstant universiteto statuto klausimą, buvo priimta rezoliucija, kurioje teigiama: „I. – kad Lietuvoje būtų įsteigtas universitetas tuoj, nelaukiant kol universiteto statutas bus apsvarstytas ir priimtas; II. – kad pirmoje eilėje būtų įsteigti tie fakultetai, kurie paruoštų mūsų kraštui reikalingų žmonių būtent: 1) teisių 2) humanitarinis 3) matematikos-gamtos 4) agronomijos 5) technikos 6) medicinos; III – kad būtų duota galimybė lankyti universitetą visiems baigusiems vidurinį mokslą, kurie, kad ir tarnauja kariuomenėje, bet nėra aukštai surišti su karo reikalais.“⁷⁷ Rezoliuciją pasirašė dvidešimties organizacijų atstovai: Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos, Lietuvos matinkų profesinės sąjungos, Lietuvos farmacininkų sąjungos, Lietuvos agronomų sąjungos, Lietuvos geležinkelių sąjungos, Technikų draugijos, Kauno medicinos draugijos, Kauno miesto gydytojų sąjungos, Kauno žydų bendruomenės, Lietuvos jaunimo sąjungos, Aukštųjų kursų dėstytojų, studentų atstovai, Lietuvos prisiekusiųjų advokatų tarybos vicepirmininkas O. Finkelšteinas ir kt.⁷⁸ 1922 m. sausio 4–6 dienomis Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos visuotinis

⁶⁹ L. A. Zubrys. Lietuvos universiteto reikalu // Lietuva, 1921, rugsėjo 14.

⁷⁰ Lietuvos katalikų universiteto reikalu // Laisvė, 1921, rugsėjo 3.

⁷¹ Lietuvos universiteto reikalu // Lietuva, 1921, rugsėjo 14.

⁷² Studentų susirinkimas // Laisvė, 1921, rugsėjo 28.

⁷³ Kun. P. Bučys. Universiteto reikalas // Laisvė, 1921, spalio 4.

⁷⁴ Lietuvos universiteto reikalu // Lietuva, 1921, rugsėjo 8.

⁷⁵ LVA. F. 1078, ap. 2, b. 13, l. 237.

⁷⁶ Lietuvos katalikų mokytojų sąjunga (1922 birželio 25 ir 26 sąjungos suvažiavimas). Kaunas, 1922, p. 1.

⁷⁷ LVA. F. 1078, ap. 2, b. 131, l. 241.

⁷⁸ Ten pat, l. 242.

skyrių atstovų suvažiavimas taip pat svarstė universiteto statuto klausimą.

Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos Centro valdyba, svarstydamą vyriausybės ir Seimo nuostatas būsimo universiteto atžvilgiu, 1922 m. sausio 15 d. sušaukė visuomenės, mokslo ir moksleivijos atstovų susirinkimą. Išklaušė pranešimą apie antruoju skaitymu priimtą universiteto statutą nusprendė, kad toks universitetas ne tik nebus kraštui naudingas, bet kultūros atžvilgiu bus tiesiog pragaištingas⁷⁹. Susirinkimas priėmė rezoliuciją, kurią įteikti Steigiamojo seimo prezidiumui ir Ministrų kabinetui įgaliojo daktarą J. Šliupą, daktarą Radzvičką, B. Žygelį, A. Busilą ir S. Volfą. Rezoliucijoje teigiama, „kad visos universiteto statuto pataisos ir tie straipsniai, kurie varžo universiteto statutą būtų trečiuoju skaitymu išmesti ir kad filosofija būtų laisva nuo teologijos fakulteto globos; kad universitetas būtų įsteigtas ne vėliau kaip šių metų sausio mėnesį su visais statute numatytais fakultetais; <...> kad prie universiteto būtų sudarytas stipendijų fondas, kad palengvintų neturingam Lietuvos jaunimui Aukštąjį mokslą įsigyti.“⁸⁰

Rezoliuciją pasirašė 35 organizacijų atstovai. Be anksčiau minėtų organizacijų, dar pasirašė „Varpo“ bendrovės, „Aušrininkų“, Socialdemokratų, Valstiečių sąjungos ir Socialistų liaudininkų demokratų partijų, „Lietuvos ūkininko“, „Naujienu“, „Socialdemokrato“, „Varpo“ redakcijų atstovai⁸¹. Pasirašiusieji rezoliuciją kvietė visus, kam brangi mokslo laisvė, budėti ir kelti savo griežtą protesto balsą, kad būtų apginta nuo klerikalizmo pasikėsinimo Lietuvos aukštoji mokykla, jos laisvė ir autonomija⁸². 1922 m. sausio 16 d. susirinkimo de-

leguotus atstovus priėmė Steigiamojo seimo vicepirmininkas kunigas J. Staugaitis. Sausio 19 d. krikščionių demokratų blokas, atsakydamas į tokią visuomeninių organizacijų rezoliuciją, rašė: „Lietuvos piliečiai, rinkdami į minėtą seimą atstovus, atsižiūrėdami į renkamų atstovų partijų programas, pasisakė tiesiogiai, kokiais pamatais norėtų matyti sutvarkytą Lietuvą. Lietuvos visuomenė <...> pavedė jai (Lietuvos krikščionių demokratų partijai) Lietuvos kūrimo darbą, jos programos pagrindais – būtent krikščionybės ir demokratijos pagrindais.“⁸³

1922 m. sausio pabaigoje visuomenės atstovai (Technikų draugijos inžinierius J. Šimoliūnas, Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos Centro valdybos narys B. Žygelis, Aukštųjų kursų Gamtos skyriaus klausytojų atstovas M. Neuronis ir Matematikos-fizikos skyriaus atstovas Z. Žemaitis), kalbėdami Steigiamojo seimo Švietimo komisijoje, nurodė, kad Švietimo ministerija visai nesiskaito su visuomenės nuomone ir rengiasi steigti tik Teologijos, Humanitarinių ir Medicinos fakultetus⁸⁴.

Aukštųjų kursų dėstytojais prof. E. Volteris, Z. Žemaitis, A. Janulaitis ir kt. aktyviai dalyvavo svarstant universiteto statutą. 1922 m. vasario 10 d. A. Janulaitis, analizuodamas universiteto statutą, nurodė, kad „kuriant universitetą, reikėtų aiškiai numatyti tikslą, ko iš jo norima sulaukti ir ta mintis turėtų eiti per visą statutą. <...> Pačioj pradžioj pažymėta, jog universitetas autonominė mokslo ir mokymo įstaiga. Jei taip būtų tai nebūtų nė šitokio teologijos fakulteto, visai kitaip atrodytų filosofijos fakultetas. Negali būti autonomijos ir mokslo laisvės ten, kur reikalinga tikybinės ištikimybės liudijimas.“⁸⁵ Nuošalyje neliko ir Aukštųjų kursų

⁷⁹ LVA. F. 1078, ap. 2, b. 131, l. 208.

⁸⁰ Ten pat, l. 211.

⁸¹ Kaune organizacijų protestas universiteto klausimu // Mokykla ir gyvenimas. 1922, Nr. 1(16), p. 49.

⁸² Ten pat.

⁸³ Universiteto klausimu // Lietuva, 1922, sausio 19.

⁸⁴ B. Žygelis. Lietuvos..., p. 9.

⁸⁵ A. Janulaitis. Mūsų universiteto Statutas // Lietuva, 1922, vasario 10.

klausytojai. Jų atstovai P. Gaužinis (Humanitarinio skyriaus seniūnas), Č. Rakuckas (Gamtos skyriaus seniūnas), M. Neuronis, A. Purinas, Vailonis aktyviai dalyvavo visuomeninių organizacijų susirinkimuose⁸⁶.

Vyriausybė 1922 m. vasario 14 d. posėdyje, nelaukdama, kol Steigiamasis seimas priims universiteto statutą, nutarė universitetą atidaryti Kaune vasario 16 dieną, remdamasi 1918 m. gruodžio 5 d. Lietuvos Valstybės Tarybos patvirtintu Vilniaus universiteto statutu. Steigiamojo seimo pirmininkas, laikinai einantis Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas A. Stulginskis, kalbėdamas iškilmingame vasario 16 d. Steigiamojo seimo posėdyje, džiaugėsi, kad „Per Nepriklausomybės šventę padėtas tvirčiausias nepriklausomybės akmuo, – atidarytas Lietuvos universitetas. Mažų tautų nepriklausomybė ir laisvė negali būti remiama ir saugojama tik ginklo pajėga.“⁸⁷

A. Stulginskis, aptardamas Steigiamojo seimo darbus ir kalbėdamas apie valstybės suverenitetą, teigė: „Tuo nepriklausomybės globėjui, valstybės sargui yra švietimas ir mokslas. Turėdami savąjį universitetą, savos kultūros židinį, ir stropiai rūpindamiesi jo tobulėjimu, sutvirtinsime valstybės pamatus.“⁸⁸ Įkurto universiteto rektoriumi paskirtas prof. J. Šimkus, dėkodamas už vyriausybės jam parodytą pasitikėjimą, „abejojo ar pasiseks jam priedermes tinkamai atlikti, nes visuomenė iš universiteto daug ko laukia, o vyriausybė labiausia atkreips akį į valstybės sienų gynimą, ir gali pritrūkti lėšų universiteto reikalams.“⁸⁹

Universitetas pradėjo veikti, o statusas dar vis buvo svarstomas Steigiamajame seime, Švietimo komisijoje. Universiteto dėstytojas

A. Janulaitis kaltino vyriausybę, kad ši pakeistą universiteto statutą į Steigiamąjį seimą atidavė be įkurto universiteto žinios. „Toksai svarstymas Statuto sumanymo, neatsiklausus universiteto paties, gali sudaryti keblumą jo gyvenime.“⁹⁰ Švietimo ministerija į tokius A. Janulaičio pareiškimus atsakė, kad „universitetas dar nesuaugęs, taigi Švietimo ministerija gali ir privalo tai daryti.“⁹¹ Toks Švietimo ministerijos argumentas prieštaravo 1918 m. gruodžio 5 d. Lietuvos Valstybės Tarybos priimto ir po Lietuvos universiteto įkūrimo veikusio Vilniaus universiteto statuto 41 straipsniui, kuriame teigiama: „Statuto atmainų iniciatyva nuo universiteto tepareina.“⁹² A. Janulaitis, polemizuodamas su Švietimo ministerija, nurodė: „būdamas nesuaugęs, universitetas pats tvarkosi be Švietimo ministerijos kišimosi <...> fakultetai tvarko vidaus gyvenimą § 8.9.10, vykdo egzaminus laipsniui § 14 ir t. t. Todėl reikia priėti išvados, jog ir „nesuaugusiam“ universitetui vienam priklauso statuto atmainų iniciatyvos teisė.“⁹³ Nesutarimai tarp Aukštųjų kursų dėstytojų ir Švietimo ministerijos tęsėsi nuo 1921 m. rudens.

Iki 1922 m. vasario pradžios visuomenė, kol galėjo daryti įtaką vyriausybei ir Steigiamajam seimui, svarstė universiteto statuto projektus ir aktyviai reiškė savo poziciją. Socialistams liaudininkams demokratams ir Valstiečių sąjungos blokui pasitraukus iš koalicinės vyriausybės su Krikščionių demokratų bloku, visuomeninių organizacijų veikla priblėso, nes Socialistų liaudininkų demokratų ir Valstiečių sąjungos bloko vieni iš aktyviausių narių ne tik Steigiamajame seime, bet ir visuomeninėse organizacijose buvo F. Bortkevičienė, M. Sleže-

⁸⁶ LVA. F. 1078, ap. 2, b. 131, l. 213.

⁸⁷ Lietuvos universitetą atidarius // Lietuva, 1922, vasario 19.

⁸⁸ Ten pat.

⁸⁹ Universiteto atidarymas // Lietuvos mokykla. 1922, vasario 2–3, p. 109.

⁹⁰ A. Janulaitis 1922 13 14 siunčia „Lietuvos žinioms“. MA. F. 1078, ap. 2, b. 131, l. 213.

⁹¹ Ten pat.

⁹² Ten pat.

⁹³ Ten pat.

vičius, M. Lašas, D. Staugaitis⁹⁴. Socialdemokratas V. Čepinskis taip pat nemažai prisidėjo prie visuomenės pozicijos kuriamo universiteto atžvilgiu formavimo ir reiškimo. Kovo mėnesį jis įteikė Steigiamojo seimo Prezidiumui socialdemokratų frakcijos raštą, kuriame buvo pareikšta, kad jie „nenorėdami imtis atsakomybės už pasekmes dėl svarstomo darbo universitete statuto vykdymo, nuo tolimesnio dalyvavimo diskusijoje atsakome, palikdami visą atsakomybę už šitą universiteto statutą Seimo klerikalinei daugumai“⁹⁵. Socialistų liaudininkų demokratų ir Valstiečių sąjungos atstovas Steigiamajame seime M. Sleževičius parėmė V. Čepinskio nuomonę ir pabrėžė, kad galima „universitetą kurti mokslo, bet ne tikybės pagrindais.“⁹⁶

Krikščionių demokratų blokas 1922 m. kovo 31 d. trečiuoju skaitymu priėmė universiteto statutą, iš dalies atsižvelgdamas ir į visuomenės, atstovavusios pasaulietinio universiteto kūrimui, nuomonę. Universiteto dvilypumas „nebuvo valdžios įnorio rezultatas, o buvo intensyvios klerikalinės ir antiklerikalinės kovos dėl universiteto autonomijos rezultatas“⁹⁷.

Visuomenės iniciatyvos reiškėsi ir šelpiant studentus. Vyriausybė, vadovaudamasi 1919 m. rugpjūčio 22 d. taisyklėmis „skirti stipendijas aukštąjį mokslą einantiems“, jas galėjo skirti tik nedaugeliui studentų. 1921 m. biudžeto sąmatoje buvo numatyta 40 stipendijų. Dauguma stipendininkų mokėsi Vokietijoje⁹⁸. Studentus šelpė ir klerikalinės organizacijos. Plačiai savo veiklą buvo išplėtojusios „Saulės“ ir „Ryto“ draugijos. 1921 m. atsikurianti pasaulietinė „Žiburėlio“ draugija numatė šelpti „pažangią, mokslus einančią jaunuomenę <...> Jau-

nimą, aukštesniašias ir aukštąsias mokyklas einanti, šelpsi, teikdama jaunimui materialinę pagalbą: stipendijas, atskiras paskolas, kurs kur gali moksleiviams bendrabučius.“⁹⁹ Draugija, kreipdamasi į Lietuvos visuomenę, kvietė ją aktyviai dalyvauti draugijos veikloje, teikti materialinę paramą ir išreiškė viltį „kad ir dabar visuomenė pasiskubins jai į pagalbą svarbiam kultūros darbui atlikti.“¹⁰⁰

Išvados

1. Lietuvos visuomenės iniciatyva, o iš dalies lėšomis 1920 m. sausio 27 d. Kaune buvo įkurti Aukštieji kursai. Grupė inteligentų, suprasdami aukštosios mokyklos svarbą valstybei ir visuomenei, 1919 m. rudenį kvietė visuomenės pasitarimus, įkūrė visuomeninę organizaciją – Aukštųjų mokslų draugiją Aukštiesiems kursams steigti ir remti, parengė Aukštųjų kursų įstatus, rūpinosi patalpomis ir lėšomis kabinetams, laboratorijoms įrengti ir dėstytojų stažuotėms užsienyje. Aukštuosius kursus rėmė visuomenė, Amerikos lietuviai ir vyriausybė.

2. Aukštieji kursai buvo pirmasis aukštosios mokyklos kūrimo Lietuvoje etapas. Tačiau dėl lėšų, laboratorijų trūkumo juose nebuvo reikiamų aukštojo mokslo studijoms sąlygų.

3. Lietuvos visuomenė nuo 1920 m. rudens spaudoje aktyviai agitavo steigti universitetą. Labiausiai reiškėsi Aukštųjų kursų dėstytojai ir klausytojai, mokytojai, kariai studentai, studentai ir klerikai, o nuo 1921 m. vasario – ir politikai. Spaudoje vyko agitacinė kampanija tiek už pasaulietinį, tiek už katalikišką universitetą. Nuo 1921 m. rudens, paaiškėjęs, kad gali būti įsteigtas tik vienas universitetas, visuomenė ir visuomeninės organizacijos spaudoje, susirin-

⁹⁴ LVA. F. 1078, ap. 2. b. 131, l. 213.

⁹⁵ V. Daugirdaitė-Sruogienė. Lietuvos Steigiamasis Seimas. New York, 1975. P. 127.

⁹⁶ Ten pat.

⁹⁷ B. Žygelis. Lietuvos..., p. 3.

⁹⁸ LVA. F. 923, ap. 1, b. 131, l. 3.

⁹⁹ [Lietuvos visuomenė // Mokykla ir gyvenimas. 1921, Nr. 3, p. 22.

¹⁰⁰ Ten pat.

kimuose nagrinėjo universiteto statuto projektus ir teikė rezoliucijas vyriausybei ir Steigiamajam seimui. Vienokią ar kitokią visuomenės ir visuomeninių organizacijų poziciją formavo ir palaikė Steigiamojo seimo nariai (F. Bortkevičienė, M. Sleževičius, M. Lašas, V. Čepinskis, M. Krupavičius). Pasitraukus iš koalicinės vyriausybės Socialistų liaudininkų demokratų ir Valstiečių sąjungos blokui, visuomenė ir visuomeninės organizacijos, matydamos, kad negalės toliau daryti įtakos Steigiamajame seime priimamam universiteto statutui, nuo 1922 m.

vasario pradžios susirinkimų universiteto klausimu nekvietė.

4. Krikščionių demokratų blokas, priimdamas universiteto statutą, atsižvelgė ir į visuomenės poziciją, todėl įkurtas Lietuvos universitetas pagal 1922 m. kovo 31 d. statutą tapo dvišypis.

5. Visuomenė ir visuomeninės organizacijos šelpė mokslus einanti jaunimą. Iki 1921 m. pradžios aktyviai veikė klerikalinės „Saulės“, „Ryto“ draugijos. 1921 m. pradžioje atsikūrė ir pasaulietinė „Žiburėlio“ draugija.

PUBLIC INITIATIVES IN THE PROCESS OF ESTABLISHMENT LITHUANIA UNIVERSITY

Virginija Jurėnienė

Summary

On the basis of Lithuanian public initiative and partly, financial support, higher courses were established in Kaunas on January 27, 1920. Higher courses were the very the very first step in the process of establishment of higher school in Lithuania.

From the beginning of autumn of 1920 the Lithuanian society was actively agitation in mass media for the establishment of university. The most active in this campaign were the lecturers and students of higher courses, teachers, soldiers-students, students and clericals. The ministry for education proposed for the lecturers of higher courses to prepare the project of Lithuanian university statute. This project was considered in the ministry for education only at the beginning of 1921.

A massive agitation took place in the press both for a secular as well as for a catholic university. Politicians began to participate in the agitation for the university in February of 1921. This question was raised in Steigiamasis seimas too. Beginning with the

autumn of 1921, when it became clear that only one university could be established people, public organizations in the press and during meetings were discussing the projects of statute and submitting resolutions for the government and seimas. Teachers trade union, which called a number city, was the most active.

The university of Lithuania was established on February 16 1922 and it began its function according to Vilnius university statute accepted by the soviet of Lithuania on December 5, 1918.

The discussions of the statute of Lithuanian university continued up to the end of martin 1922.

People and public organizations supported academic Youth financially. Until the year of 1921 students were financially supported by clerical organizations. Communities under the titles of “Saulė” and “Rytas” Functioned very actively. At the beginning of 1921 a secular community “Žiburėlis” was re-established, the aim of which was to give material help, grants loans and dormitories to students.

Įteikta 2001 m. lapkričio 27 d.

Priimta spausdinti 2002 m. birželio 26 d.